

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 5

Sayı 2

Temmuz - Aralık 2005

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 1303-3670

Sahibi

Dekan Prof. Dr. Kerim YAVUZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. A. Osman Ateş (Başkan),
Doç. Dr. Hasan Kayıklık, Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı
Yrd. Doç. Dr. Nuran Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Nebahat Göçeri

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Ahmet Savran; Prof. Dr. Ali Osman Ateş; Doç. Dr. Atabey Kılıç; Prof. Dr. Aykut Gül; Prof. Dr. Çetin Derdiyok; Prof. Dr. Ercan Efe; Prof. Dr. Hasan Hüseyin Gökmenoğlu; Prof. Dr. Hasan Kavruk; Doç. Dr. Hasan Kayıklık; Prof. Dr. Hayati Hökelekli; Prof. Dr. Hüseyin Peker; Prof. Dr. Kerim Yavuz; Prof. Dr. M. Sadi Çögenli; Prof. Dr. Mehmet Şener; Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi; Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu; Prof. Dr. Osman Bilen; Prof. Dr. Recai Doğan; Prof. Dr. Recep Yapar; Prof. Dr. Refik Burgut; Prof. Dr. Turan Koç; Doç. Dr. Vahit İmamoğlu; Prof. Dr. Veysel Uysal; Doç. Dr. Zeki Salih Zengin.

Redaksiyon ve Dizgi

Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı, Suat Aslan

Yazışma Adresi

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi 01330 Balcalı / Adana
ilahiyyat@cu.edu.tr

Makalelerin bilim, dil ve hukuki bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda iki defa yayımlanır.

Bu sayı Çukurova İlahiyat Eğitimi Destekleme ve Geliştirme Derneği tarafından yayımlanmıştır.

Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim

Doç. Dr. Hasan KAYIKLIK*

Atrf©- Kayıklık, H. (2005). Bireysel yaşamda dinsel değişim. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2), 5-23.

Özet- Dinsel değişim, bir insanın hayatında ortaya çıkabilen olayların en derin etki bırakanları arasındadır. Bir insanın yaşamı dinsel değişimle sonsuza kadar değişebilir. Dinsel değişimi tanımlama konusunda, psikoloji alanında birlik sağlanamamıştır. Batı dillerinde kullanılan 'Conversion' kısaca değişim anlamına gelir. Dinsel değişime ise bireysel yaşamdaki bütün dinsel değişimleri ifade eder. Zaman dikkate alındığında, onun ani, derece derece ve toplumsallaşma tipleri görülür. Dinsel değişimin dışarıdan içeri, içeriden dışarı, içeriden içeri ve bir dinden başka bir dine olmak üzere birçok çeşidi vardır. Bu değişimlerin etkileri de farklı şekillerde ortaya çıkar. Kısacası dinsel değişim, kuşatıcı bir değişimdir.

Anahtar sözcükler- Din psikolojisi, değişim, dinsel değişim, dinsel değişim tipleri, dinsel değişimin etkileri.

§§§

Giriş

Dinsel değişim, din psikolojisinin başlangıç yıllarından bu yana üzerinde en çok durulan konulardan biri olagelmıştır ve bu gün de aynı yoğun ilgiyi görmektedir. Bundan sonra da yoğun ilgi gösterilen bir konu olarak canlılığını sürdüreceği anlaşılmaktadır. Dinsel değişime din psikolojisinin yanı sıra sosyal bilimlerin çeşitli dallarının, özellikle din sosyolojisinin ilgi gösterdiği de görülmektedir. Ancak din sosyolojisi, disiplinin bir gereği olarak konuya daha çok toplumsal bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Din psikolojisi ise konuyu ağırlıklı olarak bireysel bağlamda ele almaktadır.

* Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı. hkayiklik@cu.edu.tr

Konuya tarihsel olarak bakıldığında, din psikolojisinin en önemli isimlerinden biri olan William James'in, ünlü eseri "The Varieties of Religious Experience" in dokuzuncu ve onuncu bölümlerini dinsel değişime ayırdığı görülmektedir. Yine G. Stanley Hall'in de ergenlerin yaşadığı dinsel değişim üzerine psikolojik araştırma yapan ilk din psikologu olduğu bilinmektedir. Scroggs ve Douglas, dinsel değişimin psikolojik dinamikleriyle ilgili olarak son yüz yılda en az beş yüz çalışmanın yapıldığını belirtir ve alanın önde gelen adlarını E. D. Starbuck (1899), James H. Leuba (1912, 1925), George A. Coe (1916), Sante de Sanctis (1927), Elmer T. Clark (1929) biçiminde sıralarlar (Scroggs and Douglas 1977: 254). Scroggs ve Douglas'ın incelemelerinden bugüne aradan çeyrek asırdan daha fazla bir zamanın geçtiğini dikkate alırsak, dinsel değişim konusundaki çalışma sayısının yukarıda belirtilen rakamın çok daha üzerine çıktığını söyleyebiliriz.

Dinsel değişim konusu Batıda olduğu gibi ülkemizde her zaman ilgi gören bir konu olmuştur. Türk din psikologları da konuyla yakından ilgilenmişlerdir.

Türkiye'de Peker (1979) tarafından gerçekleştirilen bir araştırma, dinsel değişim konusunda yapılan çalışmaların öncülüğünü yapmaktadır. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma, konunun "*bir dinden başka bir dine geçiş*" biçiminde ortaya çıkan yönü ile ilgilidir. Konu, Köse'nin (1997) İngiltere'de yapıp Türkçe olarak da yayınladığı araştırmada da aynı şekilde ele alınmıştır.

Bu incelemede bireysel yaşamda ortaya çıkan dinsel değişimin nasıl ve niçin olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için, bireysel dinsel değişim konusuna öncelikle kavramsal çözümleme ile başlanacak, daha sonra bireysel yaşamda görülen dinsel değişimin çeşitleri, boyutları ve güdeleri tartışılacaktır.

Kavramsal Çözümleme

Dinsel değişim, çok çeşitli anlamlar içeren bir kavramdır. O, bazen bir "beyin yıkama" işleminin, bazen dinsel inançları değiştirmek için rasyonel seçimler yapmanın, bazen inanan insanın hayatında ortaya çıkan duygusal bir patlamanın, bazen daha tutarlı bir ahlâka sahip olmak ve daha tutarlı bir insan haline gelmek için bir ümit tazelemenin sonucu olarak düşünülebilir (Paloutzian 1996: 141-142). Dinsel değişim, inançsızlıktan inanca; bir inanç sistemine bağlılıktan bir başka inanç sistemine bağlılığa; bir inanç sistemi içinde bir

eğilimden diğer eğilime yönelmeyi ifade ettiği gibi, bir kişinin kişisel yaşamında gelişigüzellikten Tanrı'nın inayetine; alışılmış ibadetlere bel bağlamaktan yüce bir yaratıcının varlığına derin bir inanca bel bağlamaya; tehdit edici, cezalandırıcı ve yargılayıcı bir Tanrı inancından sevgi, destek ve sınırsız güzellikler sunan bir Allah inancına geçmeyi ifade eder. Dinsel değişim, manevi yaşam değişimi anlamına da gelir. Bu dünyadaki her şeyi bir kötülük ve yanılsama olarak görmekten, Allah'ın gücünün ve rahmetinin bir göstergesi olarak görme; bu dünyada benliği öne çıkarmaktan, ahireti kazanmaya yönelme; kişisel zevk aramaktan, insanı insan yapan şeyin Allah'ın koyduğu kurallar olduğunu benimseme; kişisel mutluluk arama düzeneğinden, her şeyin hakça olması ve paylaşılması için çaba harcama anlayışına dönme gibi anlamlara da gelir. Kısacası manevi tembelliğe yol açan düzeneklerin yoğun ilgi, bağlanma ve katılım ile yer değiştirmesini ifade eder (Rambo, 1993: 2). Anlaşılmaktadır ki, "dinsel değişim" kavramının din psikolojisinde taşıdığı anlam, alana özgü bir nitelik taşımaktadır. Bu kavramla bireyin dinsel yaşamında meydana gelen her türlü değişim ifade edilmektedir. Thoules'e göre burada hem davranışın güdülerinde, hem de değişim geçiren bireyin çevreyle ilişkilerinde değişiklikler görülmektedir (Thoules, 1971: 104).

İngilizce din psikolojisi alanyazınında, bireysel yaşamda görülen dinsel değişimleri ifade etmek için "conversion" kavramı bazen yalın olarak, bazen de başına "religious" eki getirilerek kullanılmaktadır.

Şunu unutmamak gerekir ki, bireysel yaşamda ortaya çıkan dinsel değişim, farklı biçim, boyut, aşama ve yönleri olan bir durumdur. Bunların tamamını ifade etmek için dinsel değişim kavramı kullanılabilir, ama bu kavram, ifade edilen dinsel değişimin biçim, boyut ve yönüne ilişkin olarak tatmin edici gözükmemektedir. Örneğin İslam kültüründe, herhangi bir dinsel inanç taşımazken ya da başka herhangi bir dine inanırken bir vesileyle İslam inancını kabul edenler için "*hidayete erdi*" ya da "*mühted*", İslam'a inanan bir insan iken inancını terk eden kişiye "*irtidat etti*" ya da "*mürted*", bireyin dinsel yaşamında görülen yoğunlaşmayı ifade etmek için "*dindarlaşmak*", dinsel yaşamda meydana gelen gerileme için de "*dinsel düşüş*" gibi kavramlar kullanılır. Ancak bu kavramlardan özellikle ihtida, hidayete erme, irtidat ve mürted kelimeleri, değer ifade eden anlamlar içerdikleri için, bilimsel bir çerçeve içinde kullanılmaları sakıncalı görülmektedir. Bunun için bütün değişimleri ifade etmek üzere "dinsel değişim" kavramı kullanılabilir ama bu kavram dinsel değişimin niteliğine ilişkin açıklama

yapılmasını gerektirir. Çünkü böyle bir tecrübeye, insanın dinsel duygu, düşünce ve davranışlarına ilişkin çok yönlü ve çok boyutlu değişimler yaşanmaktadır.

Paloutzian'a göre dinsel değişimin tanımlanması konusunda tam bir düşünce birliği sağlanamamış olmakla birlikte, bu konuda iki anlayış öne çıkmaktadır. Birincisine göre bazı psikologlar, değişim kavramını, hızlı bir şekilde bir anda olan dinsel inanç değişimi için kullanırken, diğer bazıları uzun bir süreçten sonra ortaya çıkan ya da uzun bir eğitim ya da düşünme evresinden sonra meydana gelen değişimin de "dinsel değişim" (conversion) olarak adlandırılması gerektiğini ileri sürmektedirler.

İkincisine göre ise, değişimin tanımı yapılırken onun yalnız dinsel alanla mı yoksa herhangi bir derin değişimle mi, ya da dinsel olsun ya da olmasın bütün değişimlerle mi ilgilenmesi gerektiği konusu tartışılmaktadır. Örneğin bir insanın yaşamında ortaya çıkan ahlâki ya da politik bir değişim dinsel değişim konusu içinde ele alınabilir mi? (Paloutzian 1996: 144–145). Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bireyin ahlâki, politik ya da ailevi yaşamında ortaya çıkan değişim, onun yaşadığı dinsel değişim ile ilişkili ise, bu konular da dinsel değişim konusu içinde ele alınabilir. Çünkü bu değişimler, bir anlamda, bireysel yaşamda görülen dinsel değişimin bir sonucudur ya da en azından şu veya bu şekilde onunla ilişkilidir. Ayrıca değişimin merkezinde dinsel değerlerin mi, yoksa ahlâki ya da politik yapının mı olduğuna bakılabilir. Eğer bir değişimin merkezinde dinsel değerler varsa, bu dinsel değişimdir ve insanın ahlâki ve politik durumunu yakından etkileyecektir. Ancak değişimin merkezinde ahlâki ya da politik yapı varsa, bu, dinsel değişimle ilgili olmakla birlikte dinsel değişim olarak adlandırılmaz. Çünkü bu değişimler dinsel yapıyı kısmen etkileyebilir.

Clark'a göre, dinsel değişim (conversion) kavramı, tamamen değişmeyi ifade eder. İster uzun bir zaman içinde, isterse "göz açıp kapayıncaya kadar" ortaya çıksın bir değişimin olduğu apaçık ortadadır ve bütün değişimlerin derin bir değişim olması beklenmemelidir. Çünkü o bazen çok yüzeysel olarak yaşanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, bir çocuğun normal gelişim süreci olan zihinsel ve duygusal gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan algı ve yaşayış farklılığı dinsel değişim olarak adlandırılmaz. Fakat sahip olunan dinsel düşünce ve bağlılık köklü bir biçimde değişirse ya da toplumsallaşamamış ve ham olan tabiat din vasıtasıyla olgunlaşırsa, ister ani olsun ister yavaş yavaş olsun, buna dinsel değişim denir. Clark, bu ve benzeri tartışmalardan sonra, dinsel değişimi "*dinsel düşünce ve davranışla ilgili*

fark edilebilir bir yön değişimi içeren dinsel büyüme ve gelişme biçimi" olarak tanımlar (Clark, 1961: 110). Bir başka deyişle dinsel değişim, bireyin dinsel bağlanma, duygu ve etkinliklerinde meydana gelen yoğun değişimi ifade eder (Beit-Hallahmi, Argyle 1997: 115). Öyle ise dinsel değişim, bireyin dinsel duygu, düşünce ve davranışlarında belirgin bir biçimde görülen ve fark edilebilen değişimler olarak anlaşılabilir.

Dinsel Değişim Çeşitleri

İnsanın inandığı dinle kurduğu ilişkide, diğer bir ifade ile, bireyin dinsel değerlerinin onun yaşantısına yansımada birtakım değişimler olabilmektedir. Bireysel dinsel yaşayışta görülen bu değişimler, değişimin yönü dikkate alınarak bir çözümleme yapıldığında, dört farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır.

1) *İnanılan Dini Yaşama Yoğunluğunda Görülen Değişimler (İçten-İçe)*: İnsan inandığı dini çeşitli derecelerde yaşayabilir. Bir kişi, herhangi bir dinin değerlerine sadece inanarak kalabileceği gibi, inandığı değerleri tamamen yaşayarak da dinsel hayatını oluşturabilir. Hatta inandığı dini yaşama durumunda farklı düzeyler gösterebilir. İnsan inandığı dini yaşama konusunda, çeşitli nedenlere bağlı olarak bir yükselişe geçip dinsel yaşayışını git gide yoğunlaştırabileceği (Ullman, 1989: 5) gibi, belirli bir düzeyde yaşadığı dinsel hayattan uzaklaşarak dindarlık bakımından bir düşüş de gösterebilir. Bunlardan birincisine Meadaw ve Kahoe'nin kullandığı terimleri kullanarak "*yeniden bütünleşme*" (reintegration) (Meadow and Kahoe, 1984: 94) ya da *kendi dininde dindarlaşma*; ikincisine ise dinsel *bütünlüğün bozulması* diyebiliriz.

Kendi dininde dindarlaşmanın tipik örneği, alışılmış dinsel yaşayıştan tasavvufi dinsel yaşayışa geçen Gazali'nin tecrübesinde görülebilir. (Kayıklık, 2002). Batı alanyazınında ise Pascal'ın tecrübesi bu konudaki örneklerden biri olarak belirtilir. Bu tip dinsel değişimde, dinsel etkinliklerde bir yükseliş görülebilir ama asıl değişim, geleneksel dinsel tutumlardan daha deruni dinsel yaşayışa geçişle gerçekleşir (Thoules, 1971: 116).

2) *Bir Dinden Başka Bir Dine Geçme (Dinden-Dine)*: Bu değişim biçimi, insanın inandığı dini ve değerleri bir kenara bırakarak başka bir dine inanmasını ifade eder (Ullman, 1989: 5). İnsanı böyle bir değişim yaşamaya iten neden, sahip olduğu inanç ve değerlerin kendisinde hayat bulan yansımalarından, ya da yeni seçtiği dinin değerlerinden kaynakla-

nabileceği gibi, bunların her ikisinden ve daha başka nedenlerden de kaynaklanabilir. Bu tip dinsel değişime Yusuf İslam (Cat Stevens) örnek olarak verilebilir. O, Hristiyanlıktan İslam'a geçişini şöyle anlatıyor: "İslam'dan önceki hayatım tamamen Batı tarzındaydı. Batılı eğitim almıştım. Maddi başarılar peşindeydim. Kısa zamanda müzik alanında bu başarıyı yakalamıştım. Büyük kitleler önünde, çığlıklar atan genç kızlara şarkılar söyledim. Çok kazanıyor ancak anlık yaşıyordum. Bu yaşam aynı zamanda benim sonumu da hazırlıyordu. Şov dünyası içindeki ilk yılım sonunda verem oldum. Bunun üzerine hayatımı yeniden düşünmeye başladım. Arayış içindeydim. Bütün dinleri ve 'izm'leri inceledim. Şöhretim bir yandan büyüyordu ama o büyüdükçe ben daha da içime kapanıyordum. Uyuşturucu dâhil her şeyi dene-dim, ama ruhumun derinliklerinde aradığım o huzura bir türlü kavuşamıyordum. Sonunda 27 yaşında Kur'an'la tanıştım. Kardeşim Kudüs'e gittiğinde bir camiye ziyaret etmiş ve müthiş etkilenmişti. Onun getirdiği Kur'an'ı okuyunca aradığımı bulduğumu anladım" (Dündar, 2004).

Hemen fark edilebileceği gibi bu örnekte, bireysel dinsel değişimin *bunalım, arayış ve aradığını bulma* gibi bazı güdü ve evreleri açık bir biçimde görülmektedir.

Bu tür dinsel değişime bir başka örnek Samuel b. Yahya el-Mağribi'dir. O önce Yahudi iken daha sonra çeşitli alanlardaki araştırmaları ve özellikle Hz. Muhammed'in yaşayışına ilişkin elde ettiği bilgilerden etkilenerek İslam'ı seçmiştir. Ancak bu durumdan dolayı babasının çok üzüleceğini düşündüğünden, Müslüman olduğunu uzun süre açıklamamış, ama gördüğü iki rüyadan sonra her şeyi ortaya koymuş ve Yahudiliğin bazı öğretilerinin yanlışlığına ilişkin bir de kitap yazmıştır (el-Mağribi, 2004). el-Mağribi'nin durumu, bireysel dinsel değişimin entelektüel düzeyde gerçekleştiği örneklerden biridir.

Bir dinden başka bir dine geçişin pek çok örneği Peker (1979) ve Köse'nin (1997) çalışmalarında bulunabilir.

3) *İnançsızlıktan Dine Geçme (Dıştan-İçe)*: Daha önce herhangi bir dine inanmamış bir kimsenin, belirli bir dine inanması ve bağlanması, *dıştan-İçe* bir dinsel değişimi ortaya çıkarır.

Ünlü sanatçı Cem Karaca bu duruma örnek olarak verilebilir. O, birçok insan tarafından hoş karşılanmayacağını bilmesine karşın ideoloji ve inanç çizgisini değiştirmiştir. Karaca bir söyleşisinde "eskiden siyah ve beyaz vardı ama artık ben gri tonlardayım... Hala solcuyum ama inançlıyım da" der (05.10.2004, <http://cemkaraca.8m.com/>). Burada dikkat

çeken önemli bir konu, Karaca'nın eski ve yeni ayrımı yapmasıdır. O, artık değiştiğini ve yeni bir kimliğe büründüğünü ifade etmektedir. Karaca'nın "hala solcuyum ama inançlıyım da" demesi, onun daha önce inançlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bundan sonra o, hayata yeni bir gözle bakmaktadır. Geçmiş ve geleceği değerlendirme biçimi farklıdır. Nitekim o, geleceğe yönelik olarak cenaze töreninin "*alkışlarla değil tekbirlerle*" (29.11.2005, <http://www.cemkaraca.biz/life.php>) yapılmasını istemiştir. Bu istek onun ruh dünyasında nelerin cereyan ettiğine ilişkin ipuçları vermektedir.

4) *Dinden Tamamen Ayrılma (İçten-Dışa)*: İnandığı ve yaşadığı dinsel değerleri terk ederek kendisine dinden uzak bir yaşam felsefesi belirleyen ve daha önce inandığı dinin inanç esaslarını, ibadetlerini kısacası her şeyini reddeden bir kişi bu değişimin örneğini oluşturur. Clark (1961: 201), dinsel değişimin, her zaman dine ilgi yönünde gerçekleşmediğini, bazen dinden uzaklaşma şeklinde gerçekleştiğini ve bu durumun "*karşı-değişim*" (counter-conversion) diye ifade edildiğini dile getirir ve İtalyan filozof Robert Ardigo'yu böyle bir değişim için örnek gösterir. Ardigo, kendi inancını Protestanlığa ve bilimsel pozitivizme karşı savunmak için yıllarını harcar. Ama bir gün kendisinin de bir pozitivist olduğunun farkına vararak şaşırır kalır.

Türk kültüründe bu değişim biçiminin örneklerinden birini Turan Dursun oluşturur. İnançlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Dursun, çocukluk döneminde çeşitli medreselerde din eğitimi almış, daha sonra din hizmetlerinde üst düzeylere (müftülük) kadar yükselmiş, ama inandığı dine ilişkin şüpheler ve içinde bulunduğu toplumsal yapı, onun her şeye küsmesine ve inandığı değerleri inkar etmesine neden olmuştur (Dursun, 1999).

Üzerinde durulan bu dinsel değişim biçimleri arasındaki temel fark, bu değişimi yaşayan kişinin ruh dünyasında cereyan eden durumla ilgilidir. Değişim biçimlerinden birincisi, inanılan dini yaşama yoğunluğunda görülen değişimlerdir. Bu tür değişimlerde, insanın iç dünyasında birtakım duygu ve düşünce akışimleri olmakla birlikte, temelde bir değişiklik olmadığı için insan çok fazla etkilenmeyebilir. Bir dinden başka bir dine geçiş değişimi, bir önceki değişim biçimine göre kuşkusuz daha şiddetli duygu ve düşünce akışimlarına neden olacaktır. İnsanın kabul ettiği bir inanç sistemini ve buna göre oluşturduğu yaşam felsefesini değiştirmesi kolay olmamalıdır. Fakat inançsızken bir dini seçme ve özellikle bir dine inanırken inançsızlığı seçme, insanın iç dünyasında "fırtınalar

kopmasına" neden olacaktır. Çünkü burada dolu bir duygu ve düşünce dünyasının boşaltılması ya da boş bir alanın hiç alışık olunmayan bir inanç sistemi ile doldurulması söz konusudur. Kuşkusuz insanın duygu ve düşünce dünyası, boş kalmayacaktır. Ancak onun uygun bir şey ile doldurulması, insan için bir zorunluluk gibidir. Aksi durumda insan büyük sıkıntılar yaşayabilir.

Dinsel değişimin yönü göz önünde tutularak yukarıda üzerinde durduğumuz dört tip dinsel değişimle karşılaşırken, insanın yaşadığı dinsel değişimin süresi dikkate alınarak bir sınıflama yapıldığında ise üç tip dinsel değişimle karşı karşıya gelmekteyiz.

1) *Ani Dinsel Değişim*: Bir anda ortaya çıkan dinsel değişimi ifade etmek için *ani dinsel değişim* (sudden conversion), *bunalımlı dinsel değişim* (crisis conversion), *kendinden geçerek dinsel değişim* (self-surrender conversion) gibi kavramlar kullanılır. Böyle dinsel değişimlerde, birey bir anda değişir ve kendisini yeni bir inanca uyum ve onu yaşama bağlamında bulur. Ani dinsel değişimin en belirgin özelliği kısa sürede gerçekleşmesidir. Ani dinsel değişim, genellikle çatışma, engellenme ve bilinçdışı ile açıklanır. Nitekim kişisel yetersizlik duygusu, benlik değerinin azlığı ve bir günahıtan kaynaklanan suçluluk duygusu gibi çatışma ve engellenmeleri bastıran insanlar ani dinsel değişime daha yatkın kişilerdir. Bilinç dışında yaşayan bu bastırılmış duygular, birey tarafından er ya da geç fark edilir ve fark edilen bu duygular bir anda insanı Tanrı'ya yönlendirir. Bu arada çatışma ve engellenmeler tekrar ortaya çıkar ve bunlara dinsel değişim yoluyla çözüm bulunur (James, 1945: 204; Paloutzian, 1996: 146; Meadow and Kahoe, 1984: 91).

Ani dinsel değişim üç aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada, insanda kafa karışıklığı, huzursuzluk, çatışma ve büyük ölçüde bilinçsizlik görülür. Bu aşamada yaşam anlamını kaybeder. İkinci aşamada, bir aydınlanma duygusu ve kavrama gücü gelişir ve köklü bir değişim ortaya çıkar. Bu değişimde, bireyin dünyası benlikten uzaklaşır ve Tanrıya yönelir. Üçüncü aşamada, bütünlüşme ve ahenk duygusu, barış, sükunet ve içsel huzur görülür (Meadow and Kahoe, 1984: 91-92). Hz. Ömer'in müslüman oluşunun evreleri, bu durumun en güzel örneklerinden birini oluşturur.

2) *Yavaş Yavaş Gelişen Dinsel Değişim*: Dinsel değişim bazen de yavaş yavaş gelişir. Yani dinsel değişimin süreci ortalama bir zaman alır. Bu süre, birkaç gün olabileceği gibi birkaç ay hatta birkaç yıl da olabilir. Böyle bir dinsel değişim yaşayan birey, kendisine,

hayata ilişkin çeşitli sorular yöneltir ve bu sorulara verilebilecek dinsel ve din dışı yanıtları gözden geçirir. Dinlere ilişkin çeşitli araştırmalar yapar. Böylece birey yavaş yavaş bir inancı reddetme noktasından, onu kabul etme noktasına doğru hareket eder. Tedrici olarak gelişen dinsel değişimin psikolojik açıklamasında ortaya çıkan temel kavram entelektüel süreçtir. Dinsel değişimi yavaş yavaş yaşayan birey, hayatın anlamını araştırmak ve temel sorulara cevap bulmak için bilişsel etkinliklere gereksinim duyar. Bu gereksinim karşılanmazsa engellenme hissedilir. Ama birey imana yönelir ve bu gereksinimlerini karşılar (Paloutzian, 1996: 147). Bilinçlilik ve daha etkin olmanın öne çıktığı bu dinsel değişim biçimine *iradi* (volitional) dinsel değişim de denir (James, 1945: 202; Meadow and Kahoe, 1984: 92). Gazali ve Tolstoy'un yaşadıkları dinsel değişim, yavaş yavaş gerçekleşen dinsel değişime örnek olarak verilebilir.

3) *Dinsel Toplumsallaşma*: Bu tip dinsel değişimde ani dinsel değişimde olduğu gibi yeni bir din arayışı içinde olma ve dramatik değişim söz konusu değildir. Bu, bir anlamda toplumsallaşmanın bir sonucudur. Çünkü böyle bir değişim çocukluktan itibaren yaşanan doğal gelişim eğrisinde ortaya çıkar. Dinsel toplumsallaşmanın psikolojik açıklaması, sosyal öğrenme kavramına dayanılarak yapılır. Birey, içinde bulunduğu toplumun dinsel inançlarını ya pekiştirme ya da örnek alma yoluyla öğrenir. Bu aşamada, çocuğun gerçekleştirdiği dinsel davranışlar ödüllendirilerek onun davranışı güçlendirilir ya da çocuk anne, baba, öğretmen gibi önemseyen kişilerin dinsel davranışlarını taklit ederek dindarlaşır (Paloutzian, 1996: 147).

Bu üç dinsel değişim biçimini ele aldığımızda, ilk ikisinin dikkat çeken dinsel değişimler, üçüncüsünün ise olağan bir yaşam biçiminin bir sonucu olduğu görülmektedir. Çünkü ilk iki değişim normal yaşam çizgisinde bir değişimi gösterirken, üçüncüsü yaşamın kendisini ifade etmektedir. Bundan dolayı psikologlardan birçoğu, "dinsel toplumsallaşma" olarak ifade edilen bu yaşayışı, dinsel değişim konusu içinde ele almamışlardır.

Paloutzian bu üç dinsel değişim tipini karşılaştırarak şu sonuçlara ulaşır: 1) Yavaş yavaş ortaya çıkan dinsel değişimde entelektüel etkenler, ani dinsel değişimde duygusal etkenler ve dinsel toplumsallaşmada ise sosyal öğrenme süreci daha büyük bir önem taşımaktadır. 2) Bu değişimlerden ilk ikisi, kişilik bakımından farklı özelliklerdeki kişilerde görülebilir. Kişilik bakımından daha duygusal ve patlamaya hazır kişiler, ani dinsel değişime

eğilimli olabilir. Karar verme konusunda ince eleyip sık dokuyan kişilik tipi ise yavaş yavaş ortaya çıkan dinsel değişime daha yatkın olarak değerlendirilebilir. 3) Paloutzian, Scobie'ye dayanarak üçüncü bir fark üzerinde durur. Ona göre bu üç tipin özellikle dinsel değişim aşamasında dinsel eylem, ilgi ya da inançlarının yoğunluğunda farklılıklar vardır. Ani dinsel değişim yaşayanlar, dinsel değişim sırasında dinsel eylemlerini üst düzeylere çıkarabilirler. Ama bir süre sonra zayıflarlar. Yavaş yavaş değişenler de dinsel eylemlerini artırır ama bu artma ani dinsel değişim yaşayanlarıki kadar olmaz. Bunların her ikisinin dinsel eylem düzeyi, toplumsallaşmış insanların dinsel eylem düzeyinden yüksektir (Paloutzian, 1996: 148).

Diğer taraftan Lofland ve Skonovd, entelektüel, mistik, deneysel, duygusal, yeniden uyanış, cebri olmak üzere altı tip dinsel değişim üzerinde durur: 1) Entelektüel dinsel değişim yaşayan birey, kitap, makale, konferans, televizyon ve benzeri araçlarla dinsel ve manevi konularda, bilgi arayışı içindedir. Burada önce inanç değişir ve oluşur, daha sonra ise dinsel ibadet ve etkinliklere katılım gerçekleşir. 2) Mistik dinsel değişim, genellikle ani bir içsel aydınlanma ya da normalin dışında bir tecrübe ile gerçekleşir. 3) Herhangi bir nedenle dinsel değişime hazır olan kişi, nasıl olduğunu ve getirilerini görmek için dinsel bir etkinliğe katılır ve sonra onu benimser. 4) Duygusal dinsel değişimde, etkili olan kişiler arası ilişkilidir. İnsan etkilendiği birinin dinsel değerlerini seçebilir. 5) Yeniden uyanışta özellikle başkalarının etkisi söz konusudur. İnsan sahip olduğu ancak canlı tutamadığı dinsel duygu, düşünce, inanç ve ibadetlerini bir başkasının etkisiyle tekrar canlandırabilir. 6) Cebri dinsel değişimde, dışarıdan etkiler büyük yer tutar. Çeşitli yollarla yapılan beyin yıkama ve programlama bu tür dinsel değişimde az da olsa görülmektedir. Korku, fiziksel işkence ve çeşitli psikolojik baskılar, bireyin yaşamını denetim altına almak için kullanılan yöntemlerden bazılarıdır ve bunlardan birine ya da bir kaçına maruz kalan insan dinsel bir değişim yaşayabilir (Lofland and Skonovd, 1981: 376-381).

Lofland ve Skonovd'un ileri sürdüğü dinsel değişim biçimleri kullanılarak Koreli'ler üzerinde yapılan bir araştırmada, entelektüel, mistik, deneysel, duygusal değişim biçimleri ön plana çıkarken, yeniden uyanış ve cebri değişim biçimlerinin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Mehmedoğlu ve Kim, 2001: 85). Bu da dinsel değişim biçimlerinden hangisinin ya da hangilerinin daha etkin olacağının zaman, kültür, toplumsal yapı ve kişisel özellikler gibi etkenlere bağlı olarak farklılaşabileceği anlamına gelebilir.

Dinsel Değişimin Boyutları

Dinsel değişimin boyutları, değişimi yaşayan kişi açısından bakıldığında bireysel ve toplumsal olmak üzere iki alanda toplanabilir.

Bireysel Boyut: Dinsel yaşayış, toplumsal boyuttan daha çok bireysel yaşamda etkileşimler göstermektedir. İnsanın zengin iç dünyası, dinle ilişkiye girdiği anda farklı boyutlar kazanmaktadır. İşte bu boyutlar, dinle olan ilişkinin çeşidine göre değişmektedir. *İçten-içe* yaşanan bir dinsel değişim, insanın ruh dünyasında meydana gelen büyük değişimlerin bir sonucu olabilir. İnanılan dinde ortaya çıkan yoğunlaşma ya da gerileme, insanın iç dünyasında, bir durulma ve sükûnet yaratabileceği gibi bir kamaşa ve gerilime de yol açabilir.

Dinden-dine yaşanan değişim, insanın eski dini ile ilgili sorgulamaları, yeni dine ilişkin araştırmaları ve eskiyi bırakıp yeniye geçme gibi zor bir tecrübeyi gerektirir. Bu sürecin insan üzerindeki etkileri küçümsenemez.

Bireysel anlamda, dinsel değişimin en kolay olanı belki de *dıştan-içe* yaşanan değişimdir. Daha önce herhangi bir dinsel bağlılığı olmayan bir kişinin, bir takım ruhsal gereksinimlerin etkisiyle bağlanma ya da sığınma yeri olarak bir dini seçmesi, bireyden bireye değişmekle birlikte onda bazı psikolojik süreçlerin yaşanmasını zorunlu hale getirir. Çünkü onu etkileyen ve arayışa iten bazı tecrübeler, onun deruni birtakım haller yaşamasına neden olabilir.

Bir insan için yaşanabilecek en zor değişimlerden biri, *içten-dışa* meydana gelen dinsel değişimdir. Çünkü bir insanın yıllarca kendini verdiği, kişiliğinin oluşmasına katkıda bulunan, ahlaki, bireysel, toplumsal, ekonomik, kültürel vs. bütün tutumlarının belirlenmesinde etkili olan bir değerler sistemini terk etmesi kolay bir iş değildir. Öyle ki Yavuz'un ifadesiyle "ferdin temelden sarsılarak değişmesi, yeniden doğmuş olması söz konusudur (1982: 92). Böyle bir insan, sözlü olarak, inandığı değerleri tanımadığını ifade etse bile, onun kişiliğine sinmiş olan inanç ve kültürel değerlerin izlerini söküp atmasının çok zor, olduğunu söyleyebiliriz. Bu ayrılığın, bazen uzun yılları alan bir hazırlık evresi olabilir. Ama bu hazırlık bile, insanı inandığı değerlerin hepsinden tamamen koparıp alamaz.

Toplumsal Boyut: Dinsel değişim yaşayan kişi, yaşadığı tecrübenin çeşidine göre çevresiyle ilişkilerinde de birtakım değişimlerle karşı karşıya kalır. *İçten-İçe* yaşanan dinsel değişim, eğer dinsel yaşayışta yoğunlaşma yönünde gerçekleşiyorsa, insan büyük olasılıkla çevresinden olumlu tepkiler alırken, dinsel yaşayışta bir gerileme ortaya çıkarsa olumsuz bir tepki ile karşılaşabilir.

Eğer dinsel değişim *dinden-dine* ise, birey ayrıldığı dinin mensuplarınca yerilirken, yeni girdiği dinin mensuplarınca övülecektir.

Dıştan-İçe değişim yaşayan bir birey, yeni girdiği din alanında takdir toplayabilir. Dine giren kişi, çevresinde isim yapmış, ünlü bir kişi ise örneğin meşhur bir sanatçı, bilinen bir bilim adamı ise bu takdir ve övgünün şiddeti daha da yüksek olabilir.

İçten-dışa değişim, özellikle terk edilen dinin mü'minleri tarafından sert bir tepkiyle karşılanır. Ayrıca, dinden ayrılan kişi, ayrıldığı din hakkında olumsuz açıklamalarda bulunursa, bu durum din mensuplarını çok fazla rahatsız etmekte ve bazen onları denetim dışı davranışlara itebilmektedir.

Kim (2003), değişim sonrası bireyin dinsel, sosyal, kültürel, duygusal, entelektüel farklılaşmalar yaşadığını ifade eder (138-158). Bu ise dinsel değişimin, diğer yaşam alanlarında da etkili olduğu ve bireyin yeniliklere açılmak durumunda olduğu anlamına gelmektedir.

Dinsel Değişimin Güdülleri

Psikolojinin temel ilgi alanlarından biri, insan davranışının altında yatan nedenleri bulup ortaya çıkarmaktır. Psikolojik açıdan bakıldığında bir davranış olarak görülen dinsel değişimin de nedeni ya da nedenleri vardır. Diğer bir ifadeyle insanı dinsel değişime götüren sebepler vardır. İşte bu sebepler, bireyin geçirdiği dinsel değişimin güdülleri olarak adlandırılmaktadır.

Bu güdülerin neler olduğunu ortaya çıkarmak, dinsel değişimi anlamak açısından son derece önemlidir.

Psikologlara göre bireysel dinsel değişimdeki en temel psikolojik bileşen çatışma (conflict) dır. İnsanın dinsel anlamda yapmak zorunda olduğu ama yapamadığı yükümlülükler

vardır. Bu durum zamanla içsel bir huzursuzluğa yol açar. Bu huzursuzluk her zaman dinsel değişime yol açmamakla birlikte bazen dinsel değişimin gerçekleşmesinde etkili olabilir (Clark, 1961: 202–203; Meadow and Kahoe, 1984: 97–98). Clark'a göre dinsel değişimin gerçekleşmesinde bir diğer etken ise dinsel gelenekle kurulan ilişkidir. Bu ilişkinin sağlanmasında başta aile gelmekle birlikte diğer toplumsal kurumlar da bu değişime etki edebilir. Davet ve taklit de yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi dinsel değişimde önemli bir etkiye sahiptir. Psikolojik olarak dinsel değişime hazır olan bireyler, o anda aldıkları bir dinsel etkinliğe ilişkin daveti kabul ederek yeni bir yaşam biçimine başlar ve içine girdikleri diğer insanların dinsel davranışlarını taklit edebilirler. Clark yapısal olarak, duygusal olan insanların dinsel değişime daha müsait olduğunu ileri sürer. Ona göre bazı duygular, sınırları tam olarak belirlenememekle beraber, bazı dinsel değişimlerde önemli bir yere sahiptir. Bireyin yaşadığı dinsel değişimin nedenlerinden biri de, onun gelişim dönemidir. Clark gelişim dönemlerinden, özellikle ergenlik üzerinde durur ve ergenliğin dinsel değişimin nedenlerinden biri olduğunu ileri sürer. Bunların yanında dinsel değişimin ilahi bir tecrübe olduğu da ileri sürülmektedir. Dinsel değişimin Tanrının yardımıyla tamamen içten yaşanan bir tecrübe olduğu düşüncesini reddedecek herhangi bir kanıt yoksa birey tarafından ortaya atılan ilahi düşünceler ile yaşanan tecrübe arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkacaktır. Dinsel değişimin gerçekleşmesinde etkili olan faktörlerden bir diğeri ise, iradedir. W. James, inancı, bir yönüyle inanma iradesinin bir ürünü olarak değerlendirir. Bu inanç için doğru ise, dinsel değişim için de doğrudur. Bazı dinsel değişimler, dinsel değişime niyetlenme ya da dinsel değişimi de içine alan daha ileri amaçlara yönelik çaba ile gerçekleşir. Nitekim James iradi ve kendinden geçme (self-surrender) olarak adlandırdığı iki tip dinsel değişimden söz eder. İradi dinsel değişim yavaş yavaş gerçekleşir. Çünkü o, daha yavaş ve zihinsel süreçlerle gerçekleşen bir çabanın ürünüdür. Kendinden geçerek dinsel değişim ise daha çok gerilim ve duygu ile kendini gösterir (Clark 1961: 203–211; Meadow and Kahoe, 1984: 100–105).

Glock, dinsel değişimin temel güdüsünün "yoksunluk" (deprivation) olduğunu ileri sürer ve beş çeşit yoksunluk üzerinde durur. 1) Ekonomik yoksunluk: Bu yoksunluk duygusuna sahip bir kişi, kendisini ekonomik durumu daha iyi olanlarla kıyaslar ve hak etmediği kötü bir durumda olduğunu düşünür. 2) Toplumsal yoksunluk: Bu yoksunluğu yaşayan kişiler, cinsiyet, yaş, ırk gibi konularda kendi durumlarından hoşnut değildiler. 3) Organizma ile ilgili yoksunluk: Fiziksel ya da zihinsel hastalıklar veya körlük, sağırılık gibi engeller insanda

yoksunluk duygusuna yol açar. Böyle insanlar, özellikle diğer insanların elde ettiği bazı olanakları yakalayamadıklarından dolayı yoksunluk duygusu hissederler. 4) Ahlaki yoksunluk: Toplumsal değerler ile bu değerler ışığındaki birey ve grup tutumları arasında ortaya çıkan tutarsızlığın meydana getirdiği çelişki, ahlaki yoksunluk duygusuna zemin hazırlar. 5) Ruhsal yoksunluk: Bireyin yaşamında önemli bir yeri olan amaç ve anlam arayışının, bilişsel bir gereksinim olarak karşılanamaması, psikolojik yoksunluk duygusuna yol açar. Böyle yoksunlukların insanı sürüklediği gereksinim duygusu, mevcut değer sistemince tatmin edilmezse, birey yeni bir değer sistemi arayışına girebilir (Paloutzian, 1996: 153; Medow and Kahoe, 1984: 99–100). Bu arayışın sonunda ise, muhtemelen yeni bir değerler sistemini kabullenme yani dinsel değişim vardır.

Diğer taraftan dinsel değişimin kaynağının, psikolojik mi yoksa sosyolojik mi olduğu sorusu sıkça tartışılan bir konudur. Bu soruya verilecek yanıt, yanıtlayanın donanımına göre değişebilir. Ama tartışmaların son noktasında, psikolojik ve toplumsal etkenlerin birleşiminin dinsel değişime yol açtığı düşüncesine ulaşılabilmektedir (Paloutzian 1996: 160–161; Malony, 1991: 199–202).

Dinsel Değişimin Evreleri

Bireysel yaşamda ortaya çıkan dinsel değişim, belirli bir yol izlemekte midir? Değişim hangi evrelerden geçerek gerçekleşmektedir? Evrelerin dinsel değişim biçimi ile ya da birbiriyle nasıl bir ilişkisi vardır?

Din psikologları bu tür sorulara da yanıt aramaktadırlar. Paloutzian (1996), Lofland ve Stark'ın açıklamalarını şöyle özetler: 1) İnsan yoğun bir gerilim yaşar. Bu gerilim, arzu edilen ideal durum ile gerçek arasındaki farktan kaynaklanır. Birey de bu gerilimli durumdan kurtulmak için çeşitli çözüm yolları arar. 2) Potansiyel olarak dinsel değişime hazır olan kişi, gerilimi gidermek ve sorunları çözmek için diğer çözüm yollarının yerine dinsel çözüm yolları arar. 3) Gerilim yaşayan kişi, sorun çözmede dinsel yolu yeğler, ama geleneksel dinsel kurumlar onun gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalırsa, insan kendini dinsel çözüm arayan bir kişi olarak görür. Sonuçta ise, alışılmış dinsel çözümlerin dışında, dinsel yanıt arayan bir kişi ortaya çıkar. 4) Olası bir dinsel değişime hazır olan kişi, hayatta bazı dönüm noktalarında olabilir ve tam bu noktada dinsel hareketlerle karşılaşabilir. Burada kişinin hayatında süregelen bazı eylemler biter, onların yerine bazı yeni eylemler başlar. 5) Dinsel

değişim yaşayan kişi, yeni bir çevreye girer ve bu kişi ile yeni edindiği çevre arasında güçlü ve etkili bağlar oluşur. İnsan, böyle bir ortamda yakınlık ve birlik-beraberlik duyguları hissedebilir. 6) Yeni dinsel değişim yaşayan bireyin, başka çevrelerle olan ilişkisi zayıflar ya da tamamen kesilir. 7) Tam bir dinsel değişim yaşayan insan ile yeni katıldığı grubun üyeleri arasında yoğun bir etkileşim olur. Öyle ki, kişi kendisini yeni girdiği grubun özellikleri ile yoğurur (Paloutzian 1996: 150–151). Sayılan bu faktörlerin ilk üçü, bireyi dinsel değişime hazırlayan ve yönlendiren etkenler olarak düşünülebilir. Son dördü ise dinsel değişim yaşayan kişinin dinsel değişimden hemen sonra yaşadıkları ile ilgili görünmektedir.

Dinsel değişimin psikolojik evrelerini Clark daha genel bir sınıflamayla üç aşamada ele alır: 1) Huzursuzluk (unrest) evresi: Huzursuzluk, suçluluk duygusunu temsil eden eksiklik ve değersizlik duygusundan kaynaklanır. Dinsel değişim, bir anlamda, bu değersizlik ve eksiklik duygusuna karşı koyma olarak yorumlanabilir. 2) Değişim evresi: Yeterli bir uyarıcı ile ya da uyarıcı olmaksızın ani ve büyük bir aydınlanma duygusu oluşur. İnsan, sorunlarının çözüleceğini hissetmeye başlar. Birey, duygu yayılmasına ve dalgalanmasına eşlik eden bedensel değişiklikler de hisseder. Görüldüğü gibi dinsel değişimin birinci aşamasını çatışma ve zihinsel mücadele temsil ederken ikinci aşamasını, dinlenme ve huzur ya da Tanrıya teslim olma temsil eder. 3) Duyguların zayıflama evresi: Bu evrede, yoğun duygular zayıflamaya başlar ve dinsel değişim yaşayan birey, barış duygusu, özgürlük ve içsel bir uyuma ulaşır. O, artık Tanrıyla bir olduğunu, günahlarının bağışlandığını, sorunlarının çözüldüğünü ve güçlükleri aştığını düşünür (Clark, 1961: 193–195).

Sonuç

Din psikolojisinin temel konularından biri olan ve bireyin yaşamında genellikle büyük izler bırakan, insanın duygu, düşünce ve davranışlarında kendini gösteren, hatta kişinin ruh dünyasının derinliklerine kadar inen ve çeşitli kavramlarla ifade edilen dinsel yaşayış, yaşam boyu yoğunluk farklılıkları ve değişiklikler söz konusu olduğunda "dinsel değişim" olarak adlandırılabilir.

Bireysel yaşamda dinsel değişim, değişimin yönü dikkate alındığında, farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. *İnanılan Dini Yaşama Yoğunluğunda Görülen Değişimler, Bir Dinden Başka Bir Dine Geçme, İnançsızlıktan Dine Geçme, Dinden Tamamen Ayrılma* olarak

adlandırılan bu değişim biçimlerinin güdöleri ve bunları yaşayan insan üzerindeki etkileri farklı olacaktır.

Yaşanan dinsel değişimin süresi dikkate alındığında ise, *ani dinsel değişim*, *yavaş yavaş gelişen dinsel değişim* ve *dinsel toplumsallaşma* olmak üzere üç tip dinsel değişim üzerinde durulmaktadır. Bunlardan sonuncusu hemen her insanın yaşamında görölen olağan bir durum olduğu için üzerinde çok fazla durulmazken, diğeri ikisi özellikle değişimi yaşayan bireyin kişilik özellikleri ile ilişkilendirilmektedir. Ani dinsel gelişim daha çok duygusal kişilik özellikleri taşıyan bireylerde görölmürken, yavaş yavaş gelişen dinsel değişim biçimi araştırmayı ve bilgi toplamayı seven entelektüel kişiliklerde görölmektedir.

Bireysel yaşamda dinsel değişim, hem psikolojik, hem sosyolojik, hem de sosyal psikolojik yönleri olan bir yaşayıştır. Böyle bir tecrübeyle insan, bütün ruh dünyasında büyük değişimler yaşamaktadır ve bu açıdan bakıldığında konu psikolojiktir. Çünkü dinsel değişimle birlikte kişinin benliğinde, benlik algısında büyük bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Kişi haklı olarak kendisini daha farklı bir insan olarak görecektir, onun duygu, düşünce ve davranışlarında büyük değişiklikler olacaktır.

Dinsel değişim tecrübesine sahip kişi, bazen yeni bir dinsel öğretiye ve yeni bir dinsel topluluğa katılabilir. Bu konunun sosyolojik yönüdür. Diğeri taraftan birey, aynı zamanda, dinsel değişimle yeni bir kimlik kazanmaktadır. Bu ise konunun sosyal psikolojik yönünü oluşturmaktadır. Öyleyse daha geniş bir bakış açısıyla dinsel değişim, bunların yanında insan bilimlerinin çeşitli alanlarıyla ilişkilendirilebilir. Ancak yukarıda anılan üç alan konuyla daha yakından ilgili alanlar olarak dikkat çekmektedir.

Bireysel yaşamda dinsel değişimin güdöleri, *çatışma*, *çevresel etkenler*, *yoksunluk* ve *bireyin gelişimsel özellikleri* olarak sıralanabilir. "Çatışma, birbiriyle uyuşmayan iki veya daha fazla güdünün aynı anda bireyi etkilediği anlarda ortaya çıkar" (Cüceloğlu, 1994: 282). Kişi, böyle durumlarda, bir huzursuzluk hali yaşar. Çatışma dinsel inançlarla ilgili ise kaygı ve huzursuzluğun şiddeti daha da yükselir. Böyle bir huzursuzluktan kurtulmak isteyen kişi, benimseyebileceği ve yaşayabileceği yeni bir inanç biçimini ve buna bağlı olarak yeni bir yaşam biçimini seçebilir.

Aile, toplumsal ve dinsel kurumlar ya da kişilerin birey üzerinde oluşturacağı dinsel etkiler de, dinsel yaşamda bir değişime yol açabilir. Özellikle telkine açık, kendine güveni

zayıf ve bir takım kişisel ve toplumsal sorunları olan insanlar bu çevrelerden daha çabuk etkilenme eğilimindedirler.

İnsanın yaşadığı, toplumsal, ekonomik, bedensel, ruhsal ve ahlaksal yoksunluklar da bireysel yaşamda dinsel değişimin güdülerini olarak yer almaktadır. Bu tür yoksunlukları olan kişiler, isteyerek ya da farkında olmadan dinsel hayatlarında birtakım değişikliklere gidebilirler.

Diğer taraftan, insanın gelişim evrelerinden bazıları dinsel değişime daha uygun görünmektedir. Kaçınılmaz olarak sorgulama ve kimlik arayışının öne çıktığı ergenlik dönemi, orta yaş bunalımının kendini gösterdiği kırk yaş civarı ve hayata yaşanmış ve dönüşü olmayan bir yol olarak bakılan insan yaşamının son yılları, dinsel yaşayışta değişimin yoğunlukla olduğu evreler olarak ortaya çıkmaktadır.

Dinsel değişim, genel olarak, *huzursuzluk ve arayış, değişimin yaşanması ve duyguların durağanlaşması* olmak üzere üç aşamada gerçekleşir. İnsan durup dururken, hiçbir itici güç yokken kendiliğinden bir dinsel değişim yaşamaz. Onu dinsel değişime iten nedenler vardır ve insan bu nedenleri hissetmeye başladığı anda huzursuz olur ve arayışa geçer. Bu arayış, bireyin kişilik yapısına, sahip olduğu donanımına ve içinde yaşadığı kültüre göre biçim ve zaman bakımından farklılıklar gösterebilir. Aradığını bulan kişi ise, kendisini önceki inançlarından sıyrıp, kabul ettiği ve benimsediği yeni öğretiye göre şekillendirerek yeni bir yaşam biçimine başlar. Zamanla ilk arayış anındaki duygusal coşku zayıflayabilse de, insan artık yeni bir dinsel yaşayış biçimine sahip olmuştur.

Özetle, bireysel yaşamda dinsel değişim, birey için yeni bir hayat felsefesi oluşturmak ve hayatını ona göre düzenlemek anlamına gelmektedir. İnsan böyle bir değişimle, hayata bakışını, anlam temellerini, algılama ve anlamlandırma biçimini, değerlendirme ölçütlerini büyük ölçüde ya da tamamen değiştirmektedir. Bu ise sıradan bir değişim olmayıp, insanın etkinlik alanının tamamında kendini hissettiren bir değişimdir. Bunun bir sonucu olarak, dinsel değişim tecrübesi yaşayan insan, maddi, manevi, bireysel, toplumsal, kültürel, ahlâki, siyasal, ekonomik vs. çok çeşitli ve çok boyutlu değişimler yaşamaktadır.

Kaynaklar

- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M., (1997), *The Psychology of Religious Behavior, Belief & Experience*, London and New York: Routledge.
- Clark, W. H., (1961), *The Psychology of Religion: An Introduction to Religious Experience and Behavior*, New York: The Mucmillan Company.
- Cüceloğlu, D., (1994), *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dursun, T., (1999), *Turan Dursun Hayatını Anlatıyor*, (Söyleşi: Ş. Perinçek), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Dündar, C., (16.01.2004), "Yusuf 'İslam' Reformu", *Milliyet Gazetesi*.
- el-Mağribi, Samuel b. Yahya, (2004), *Bir Rüyanın İzinde: Yahudi Bilgin Samuel'in Müslüman Oluşu ve Yahudilik Eleştirisi*, (Çev: O. Cilacı), İstanbul: İnsan Yayınları.
- James, W., (1945), *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*, London, New York, Toronto: Longmans Green and Co.
- Kayıklık, H., (2002), "Gazali'de Dinsel Yaşayışın Evrimi", *Dini Araştırmalar*, Cilt:5, Sayı: 14, s. 117-130.
- Kim, H. C. (2003), *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Köse, A., (1997), *Neden İslamı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Lofland, J., and Skonovd, N. (1981), "Conversion Motifs", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20 (4), p. 373-385.
- Malony, H. N., (1991), "Conversion: The Socio-dynamics of Change", in *Psychology of Religion: Personalities, Problems, Possibilities*, p. 197-203, (Ed. by H. N. Malony), Michigan: Baker Book House.
- Meadow, M. J. and Kahoe, R. D., (1984), *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*, New York: Harper & Row.
- Mehmedoğlu A. U. ve Kim, H. C. (2001), "Korelilerin Din Değiştirme Motifleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, s. 175-191. İstanbul.
- Paloutzian, R. F., (1996), *Invitation to the Psychology of Religion*, Boston: Allyn and Bacon.
- Peker, H., (1979), *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Rambo, L., R., (1993), *Understanding Religious Conversion*, New Haven and London: Yale University Press.

Scroggs, J., R. and Douglas, W., G., T., (1977), "Issues in the Psychology of Religious Conversion", in *Current Perspectives in the Psychology of Religion*, (Ed. by H. N. Malony), p.: 254-265, USA: William B. Eerdmans Publishing Company.

Thouless, R. H., (1971), *An Introduction to the Psychology of Religion*, Cambridge: At the University Press.

Ullman, C., (1989), *The Transformed Self: The Psychology of Religious Conversion*, New York and London: Plenum Press.

Yavuz, K. (1982), "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, s. 87-108, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Religious conversion in individual life

Citation/©-Kayıklık, H. (2005). Religious conversion in individual life. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 5 (2), 5-24.

Abstract- Religious conversion is among the most profound of events that can occur in the life of a human being. A person's life may be changed forever because of it. In psychological circles there has not been consensus on the defining religious conversion. Conversion briefly means change. As for religious conversion, it means all religious change in the individual life. Its types are sudden, gradual and socialization in respect of time. There are different kinds of conversion: from the outside to the inside, from the inside to the outside, from the inside to the inside, from a religion to another religion. Infacts of these conversions occur different types. The long and the short it is entirely change.

Key words- Psychology of religion, conversion, religious conversion, religious conversion types, effects of religious conversion